

A JELENLEGI VILÁGVÁLSÁG HÁTTERE, JELLEMZŐI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI, VALAMINT A VÁLSÁG UTÁNI IDŐSZAKBA VALÓ ÁTMENET

SIMAI MIHÁLY

Prof. Simai Mihály, a Magyar Tudományos Akadémia tagja

Hosszú és rövid távú kilátások megfogalmazása, gyakorlati és elméleti megközelítések, és elsősorban magasröptű spekulációk jellemzik a 21. század első világméretű pénzügyi és gazdasági válsága körül kialakult vitákat. Több társadalomtudós vetette föl a kérdést: vajon többféle világválsággal állunk szemben, s ha igen, megfigyelhető-e valamilyen kölcsönhatás köztük és a pénzügyi és gazdasági válság között?¹ Hogyan jellemezhetjük ezt a jelenlegi válságot? Ciklikus, strukturális, rendszerszerű, vagy talán mindhárom fogalmat vegyíti a helyes jellemzés? Véget ért-e a válság, és lesz-e tartósan negatív hatása a világgazdaságra? Véget ért a globalizáció és a „neoliberalizmus” kora? Milyen lehet, vagy milyen kell, hogy legyen a neoliberalizmust követő világ? Ez csupán néhány pont a gazdag és változatos globális viták során felvetett kérdések közül.

Természetesen a különböző elméleti iskolák mindig is többféle módon közelítették meg a válságok témakörét a definíciók, okok és következmények, valamint a főszereplők tekintetében. Némely társadalomtudományi iskola követői hagyományosan hajlamosabbak voltak arra, hogy kisebb zavarokat is válsággént definiáljanak, mint más irányzatok.^{2 3}

A kapitalista rendszer (mely a szocialista rendszer összeomlásának következményeként világméretű jellemvonássá vált) több kutatója, és nem csupán a marxista, vagy neomarxista eszméket vallók gondolják azt, hogy a jelenlegi helyzet a neoliborális kapitalizmus válságaként értelmezhető. Egy érdekes cikk, melyet a “Fejlesztési Párbeszéd” című folyóiratban publikáltak, öt egymáshoz kapcsolódó területet nevez meg a válság esernyője alatt: túlhalmozási válság, ökológiai válság, integrációs válság, a demokrácia válsága, valamint biztonsági válság.^{4 5}

¹ Tekintsük pl. a Fejlődő Gazdaságok Világának éves konferenciáját (Stockholm, 2010. június 2.), a résztvevők többsége hármas válságra gondolt, pénzügyi és gazdasági válságra, a klímaváltozás kihívására és az élelmiszerárak folytatódó inflációjára. Kijelentették, hogy e három válság kölcsönhatása aláásta a jelen és jövő generációk jólétét, valamint a szegénység csökkentésének előrehaladását és a Milleniumi Fejlesztési Célok (MDGs) elérését is. Tony Addison és Wim Naudé meg nem jelent írása: *‘Válasz a hármas válságra: Vállalkozások, Innováció és Szerkezeti Váltás’*.

² Ez nem a megfelelő hely a „válság” fogalmának megvitatására. Még mindig arra van szükség, hogy tisztázzuk használatának és téves használatának néhány oldalát. A görög történetírásban jogi, orvosi, retorikai terminológiában alkalmazták, egy döntés vagy vita fordulópontjaként. Újbóli társadalmi feltűnése és bizonyos eseményekhez, időszakokhoz és folyamatokhoz való kapcsolódása a 18. század végéhez nyúlik vissza, és jelentésében a következők szerepelnek: egy rendszer kritikus eseményei, szerkezeti diszfunkciók megjelölése a társadalomban és a gazdaságban. A politikai folyamatokon és a média változásain keresztül ez az elv fontosság vált a 20. század politikai kultúrájának szótárában, mint egy átfogó és felhasználható jelszó – konkrétabb gondolatok alternatívájaként, melyek különböző rendszerek fontos zavarait írják le. A válságkezelés olyan feladattá vált, melyet nem csak a politikatudomány de a többi tudományág is támogatott.

³ Talán már Erlich, „*Népesedeési Bomba*” című könyvének sikere, a Római Klub jól ismert jelentései vagy már az első, 1970-es energia és élelmiszerválság óta, a különböző válságok összefüggései, és a megválságok korának elmélete belépett a globális párbeszédbe, számos tanulmány létrehozva. Különböző számítógépes modellek segítségével számszerűsítették azon területek közti összefüggéseket, ahol elegendő adat rendelkezésre állt.

⁴ Brie, Michael: *Ways out of the crisis of neo-liberalism*. Development Dialogue. No.51 January 2009 pp.15-31 Uppsala, Sweden.

⁵ Soros, George: *The Crisis of Global Capitalism*. New York, Public Affairs, 1998 p. 176.

Mindazok, akik a globalizáció, vagy a multilateralizmus válságáról beszélnek, egy igen jelentős csoportot képeznek. A jól ismert amerikai újságíró és elemző, Fared Zachariah, például, a következő eszmét vallja: “Őszintén szólva, a fundamentalizmus válsága, mellyel szembenézünk, maga a globalizmus. Globalizáltuk a nemzetek gazdaságait. A kereskedelem, az utazás, a turizmus, mind közelebb hozza az embereket egymáshoz. A technológia lehetővé tette a világot átívelő kínálati láncok, vállalatok, és vásárlók létrejöttét. A politizálás azonban teljes mértékben nemzeti szinten maradt. Ez a feszültség az, ami a korszak számos összeomlásának kulcsát jelenti- ellentét az összekapcsolódó gazdaságok között, melyek olyan globális problémákat termelnek, melyekre nincs megfelelő politikai folyamat, mely globális megoldáshoz vezethetne. Hatékonyabb nemzetközi irányítás nélkül egyre több összeomlás várható és végül ez hangsúlyeltolódáshoz vezethet a globalizációtól a biztonság és a védett nemzeti gazdaságok lassú növekedésének irányába.”⁶

Ugyanakkor csekély kétség merül fel azzal kapcsolatban, hogy az a gazdasági mélyrepülés, mely 2007-ben kezdődött, a legsúlyosabb globális válságként jellemezhető az 1930-as nagy gazdasági világválság óta, mely a hosszú távú és sok területen pusztító következményekben is megjelenik. Pénzügyi válságként kezdődött, és gyorsan terjedt először a pénzügyi rendszer egészére, majd a gazdaság többi részére. Itt szeretném kihangsúlyozni, hogy még egy egész rendszert érintő válság sem jelenti a rendszer összeomlását, még ha jelentős zavart okoz is, mely gátolja vagy akadályozza annak működését. Ugyanakkor lehetséges, hogy az adott rendszer összeomlásához vezet, súlyos és gyakran előre megjósolhatatlan globális politikai és gazdasági következményekkel. Még akkor is, ha a globális gazdaság lassan és egyenetlenül lépi át a válság utáni korszakhatárt, melyet lassú fejlődés, munkanélküliség és ingadozó piacok jellemeznek, e tanulmányban a tárgyalást a válság globális környezetével és fő jellegzetességeivel kell kezdeni.

A jelen válság globális környezete

Öt évvel ezelőtt, a korábbi ENSZ Főtitkár, Kofi Annan egy fontos megállapítást tett jelentésében az ENSZ Közgyűlés felé a világ állapotáról, s arról, hogy keresztül előtt állunk. Vannak időszakok a történelem folyamán, amikor az emberiség válaszut elé érkezik, s az utak, melyeket követett hatalmas számú ember életét, alapjaiban változtatják meg, s e változás több száz évig is tarthat. Jelen pillanatban, mi egy ilyen korszakot élünk, mivel a következő évtizedben meghozott döntéseink olyan fontos kérdésekben, mint a globális környezetvédelem, a népesedés kihívásai, a nukleáris fegyverek proliferációja, és sok más világméretű kihívás, milliárdnyi ember életét fogja befolyásolni számtalan generáción keresztül. Mindez a többé-kevésbé egyedülálló változásoknak köszönhető.

Könyveim egyikében a 20. század utolsó, valamint a 21. század első évtizedét⁷ többszörös átalakulással jellemeztem, számos ellentétes következménnyel, ám a globális rendszer bizonyos szereplői számára olykor fontos lehetőségekkel. Megközelítem elméleti és fogalmi háttérül Polányi Károly „A Nagy Átalakulás” című műve szolgált. Többek között a demográfiai átalakulás, a szuper-urbanizáció, a globális hatalmi rendszer átalakulása, valamint a globális ökológiai válság következményei a 20. század örökségeiben gyökereznek.⁸ A kapitalizmus, egész világra kiterjedő rendszerének következményei sokkal láthatóbbá válnak a 21. század későbbi évtizedeiben olyan területeken, mint a globalizációs folyamat, az államok szerepe a gazdasági és társadalmi fejlődésben, illetve a világ különböző régióinak tekintetében.

A jelentős átalakulások egybevágása egy adott korszakban, igen ritka az emberiség történetében. A különböző átalakulások, a felmerülő új tényezők, és erőviszonyok már egy komplex, sokszínű és nyugtalan

⁶ Newsweek June 22, 2009

⁷ Simai Mihály: A globális átalakulások időszaka: az emberi dimenzió. Budapest, Academia, 2000

⁸ A 20. század, csakugyan az emberiség történelmének, egyik legellentmondásosabb korszaka volt. Ez a nacionalizmus és internacionalizmus korszaka volt, különböző zászlók, és ideológiák alatt, bákás vagy épp erőszakos eszközöket alkalmazva. A dekolonizáció évszázada volt, a nagy birodalmak széthullásáé. A század magába foglalja az emberiség történelmének legszörnyűbb diktatúráit, és a hihetetlenül átfogó szabadságot és demokráciát is. Forradalmak és ellenforradalmak, világháborúk, nemzeti liberális háborúk, vallási, osztálybeli, ideológiai és etnikai konfliktusok kövezták azt a döcögős utat, ami a harmadik milleniumhoz vezetett. A civil társadalom emberi szolidaritásról prédikáló jótét lelkek, szűk látókörű, dogmatikus és erőszakos fundamentalisták, mozgalmak melyek vezetőit előbb terroristának nyilvánították, később ők lettek országuk vezetői, politikai vezetők, akik emberek millióinak haláláért felelősek és még mindig hősként tekintenek rájuk bizonyos csoportok, globális bünszervezetek és más érdekes és erőszakos vagy erőszakmentes csoportosulások alkották a fő szereplők körét. Az emberiség történelme során élt tudósok kilencven százaléka járult hozzá a korszak gyors tudományos és technológiai fejlődéséhez, mely az új termékekben, folyamatokban, fogyasztási javakban, és a szörnyű fegyverkezési-rendszerben valósult meg. Milliók életszínvonalának minőségi javulása, tömeges szegénység és nyomor, várokozások, csalódottság és milliárdnyi ember kétségbeesése a világ minden részén, ez alkotja a mögöttünk lévő század ellentmondásos örökségét.

világot eredményeztek a 21. századra. Többek között ez is magyarázza, hogy a álságok következményei – beleértve a jelenlegit is – miért különbözhetnek jelentős mértékben, nem csak észak és dél viszonylatában, de az önálló, fejlett és fejlődő országok esetében is. A különböző válságokat gyakran mérőföldkőnek, vagy a történelem fordulópontjainak tekintik, melyek bizonyos „végződéseket” jelölnek: a történelem vége, a földrajzi határok és a nemzetállam vége. A jelenlegi válsággal összefüggésben hirtelen divatossá vált a „globalizáció végének” a neoliberalizmus, és még a kapitalizmus végének az előrebocsátása is. Sokan a tudományos életben visszautasítják a neoliberais profétákat, és előnyben részesítik Schumpeter-t, Keynes-t, és még Marxot is, a kapitalista rendszer jövőjét keresve.

A kapitalizmus válságáról

Ez a tanulmány nem alkalmas hely a “végződés elmélet” valóság tartalmának megvitatására. Nézetem szerint a hidegháború utáni kapitalizmus, annak világméretű túlsúlyának visszaállása csupán a kezdete a 21. század új kapitalista rendszerének. A “világgazdaság”, ami valójában a gazdasági alapját képezi a világméretű kapitalista rendszernek, és a fő területe a globalizációnak, nagyobb mint bármikor az emberiség történelme során, megnyilvánulva a globális termékek méretében, a felhalmozódott tőkében, különböző fórumok működésében, valamint a globális fogyasztás mértékében. A legfontosabb államon kívüli szereplői a rendszernek a nemzetközi társaságok, melyek jelentős szerepet játszanak, gyakorlatilag a világgazdaság összes szektorában.

Néhány szerző, még azok közül is, akik nem tartoznak a rendszert kritizálók közé, az adott korszakot egy szélesebb kontextusban tárgyalják, s a globális kapitalizmus válságaként tekintenek rá. George Soros egyik könyvében, melyet még jóval a jelenlegi válság előtt adtak ki, már írt a globális kapitalizmus válságáról. “A globális kapitalista rendszer” alatt Soros nem úgy tekintett a kapitalizmusra, mint a profitcélú termelés világméretű rendszerére, hanem arra a sokkal korlátozottabb jelentéstartalomra, melyet a jelenlegi világméretű pénzügyi megállapodások jelentenek, amik lehetővé teszik a tőke többé-kevésbé szabad áramlását világszerte, ahol a kamatlábak, az árfolyamok, és értékpapír-árak szorosan összekapcsolódnak és a globális pénzügyi piacok igyekeznek óriási hatást gyakorolni a gazdasági körülményekre.

Ezek a megállapodások - ez az egyedüli pénzügyi piac -, amiről beszél, a dezintegráció veszélyének van kitéve; ami természetesen egyáltalán nem azonos a kapitalizmus összeomlásával. “Őszintén szólva a választás, ami előtt állunk, az, hogy képesek vagyunk-e szabályozni a globális pénzügyi piacokat nemzetközileg, vagy minden önálló államot hagyunk, hogy megvédje saját érdekeit, legjobb tudása szerint. Egy későbbi folyamat biztosan a globális kapitalizmusnak nevezett hatalmas körforgó rendszer összeomlásához fog vezetni.”

Soros nem vette számításba írásában, hogy a 21. század “helyreállított” globális kapitalista rendszere sok szempontból különbözik attól a kapitalizmustól, melynek egyetemes jellemvonása 1917-ben tört meg. Mindenekelőtt ez egy dinamikus, hierarchikus és több-pólusú rendszer. A hierarchia csúcsán még mindig az Egyesült Államok áll, az egyetlen multidimenziós világhatalom. Azok az államok, melyek hatalma több tényezőtől függ, mint a nagy és fejlett gazdaság, az erős hadsereg, a világpolitikában és diplomáciában való részvétel, valamint a hatékony információ- forrás, figyelemre méltó előnyre tesznek szert. Ugyanakkor a rendszer sokkal összetettebb, mint amilyen a 19. században, vagy a 20. század első éveiben volt. Ez már nem a “területi birodalmak” kapitalizmusa. Néhány elemző véleménye szerint léteznek gazdasági hatalmak, de még az ezen elvet vallóknak is fel kell ismerniük, hogy ezek szerepe jelentősen különbözik a politikai hatalmak szerepétől. Természetesen lehetnek veszélyforrások, hiszen a mikro-, mini, és kisállamok, melyek ki vannak téve globális gazdasági erők kegyelmének, könnyedén gazdaságilag függő, kliens államokká válhatnak. Ami a rendszer működését illeti, azt hiszem, hogy a kapitalizmus első igazi értékelését a szocialista rendszerek megdőlése után II. János Pál nyújtotta a “Centesimus Annus” című körlevelében, 1991-ben.⁹ Ez egy jóval fontosabb figyelmeztetés, mint ami a '90-es évek elején volt:

“... talán lehet azt mondani, hogy a kommunizmus megdőlése után a kapitalizmus a győztes társadalmi rendszer, és hogy a kapitalizmus elérése kéne hogy legyen a célja azon országoknak, melyek most azért tesznek erőfeszítéseket, hogy újra felépítsék gazdaságukat és társadalmukat? Ez az a modell, melyet a Harmadik Világ országainak kéne ajánlani, melyek az igaz gazdasági és társadalmi fejlődés útját keresik? A válasz természetesen összetett. Amennyiben a kapitalizmus alatt egy olyan gazdasági rendszert értünk, mely felismeri az üzleti élet, a piac, a magántulajdon és a termelési erőforrások felelősségének alapvető és pozitív szerepét csakúgy, mint az emberi kreativitást a gazdasági szektorban, akkor a válasz minden bizonnyal

⁹ John Paul II (1991) *On the Hundredth Anniversary of Rerum Novarum Centesimus Annus*, Encyclical Letter. United States Catholic Conference, Washington DC. Publication No. 436-8. pp. 81-82

igenlő, még akkor is, ha talán megfelelőbb lenne “üzleti gazdaságról”, “piacgazdaságról” vagy egyszerűen “szabad gazdaságról” beszélni. Ha azonban a kapitalizmus alatt egy olyan rendszert értünk, ahol a gazdasági szektor szabadsága nincs egy erős törvénykezési kerettel körülírva...akkor a válasz valószínűleg negatív.”

Így folytatta:

“A szocialista megoldás elbukott, de a marginalizáció és a kizsákmányolás megmaradt a világban, főként a Harmadik világban, mint ahogy az emberi elidegenülés is a fejlettebb országokban... Valójában felmerül a kockázata annak, hogy elterjed egy olyan radikális kapitalista ideológia, mely elutasítja még az átgondolását is ezen problémáknak, abban a hiszemben, hogy bármely próbálkozás ezek megoldására kudarcra ítélt, és mely vakon bíz a piaci erők szabad fejlődését segítő megoldásaiban.”

Azok az irányok, melyeken keresztül a különböző kapitalista modellek gazdasági fejlődéshez, növekvő egyenlőtlenséghez és instabilitáshoz vezettek, nagyon sokban függték az adott ország speciális körülményeitől. Az amerikai rendszer, ahol a globális válság kirobbant, szabályozottan liberális szabadpiacként volt meghatározva. Miközben elvben a legtöbb szükséges pénzügyi szabályozás “elérhető” volt, a gyakorlatban ezek nem kerültek bevezetésre. A kapitalizmus másik modelljét, a különböző szerkezetű és fennmaradt jóléti államokat Európában melyek relatív magas szociális kiadásokkal rendelkeznek és mélyen integrálódtak a világgazdasággal és részben az Egyesült Államokkal a globális pénzügyi konglomerátumokon és a nemzetközi társaságokon keresztül, csak részben sújtott a válság. Japán és más ázsiai országok korporatív modellje is sérülékenynek bizonyult, többek között a világcacoktól való függőségük miatt. A fejlődő világ volt szocialista országainak különböző hibrid rendszereit érintő válsághatások nagyban függték a fejlett világgal való összekapcsolódás hiányától, a tartalékaiktól és kormányaik azon képességétől, hogy megvédjék gazdaságukat, illetve hogy a hazai fogyasztást élénkítő intézkedéseket hozzanak. Ezen csoport néhány országa jobban tudta kezelni a válság pénzügyi következményeit, főleg azért mert jelentős megtakarítással rendelkeztek, és mivel a pénzügyi rendszerüket nem terhelték rossz biztosítások.

A minták és az eredmények

Kezdetben a kutatók többsége helyesen tekintette a jelenlegi válságot úgy, mint bank-, kredit- vagy pénzügyi válság. A pénzügyi és bankválságoknak régre tekintő történelmük van, ami olyan idős, mint maga a pénzügyi szektor. Miközben az összes piac tökéletlen és a bukás veszélyének vannak kitéve, a pénzügyi piacok jóval hajlamosabbak az összeomlásra a többinél, mivel három különleges hiányosság sújtja őket: aszimmetrikus információ, falka-viselkedés és az önbeteljesítő pánik. A nem stabil pénzügyi folyamatok gyakran vezetnek a három válságtípus valamelyikéhez:

Pénzügyi válság. A kormány hirtelen elveszti képességét, hogy felszámolja a külföldi adósságot, és újabb külföldi kölcsönökhöz folyamodik, melyek kötelezettségei újraütemezésére, vagy egyenesen fizetéseképtelenségbe kényszerítik a kormányt.

Árfolyam válság. A piaci szereplők hirtelen áthelyezik keresletüket hazai valutaállományból, külföldi valutaeszközre, kimerítve ezzel a kötött árfolyam-rendszerben működő központi bank árfolyamtartalékait.

Bank-válság. A kereskedelmi bankok hirtelen elvesztik képességüket, arra, hogy piaci ügyleteket bonyolítsanak (pl.: letéti igazolás), vagy váratlan pénzvisszahívásokat teljesítsenek különböző letétekből, ezzel, illikviddé és talán fizetéseképtelenné válva.¹⁰ Ami közös ezen válságok mindegyikében, az a rendszeren belüli túlzott előny felépítése, és az elkerülhetetlen pénzügyi buborék kidurranása, mely ennek

¹⁰ A pénzügyi válságokat különböző könyvekben olyan helyzetként mutatják be, a pénzügyi rendszer tökeláncolata elszakad. Felületesen szólva, nincs elég pénz a gazdasági rendszerben. Valójában az ok az, hogy a pénz áramlása nem megfelelő. A vállalatok és cégek nem, vagy csak részben rendelkeznek alapokkal, és így nemkapnak kölcsönt a bankoktól. A pénz nem tud szabadon áramolni. A vállalatok csődbe mennek, vagy csökkentik termelésüket, netalán visszafogják kereskedelmi terjeszkedésüket. A termelés és kézművesipar visszaesése közvetlenül észlelhető a megrendelések csökkenéséből, és az importálók behozatali mennyiségének jelentős visszaeséséből. A másik oldalon azonban a kereskedők minél hamarabb el akarják adni készleteiket, akár jóval alacsonyabb áron is, azért, hogy pénzforgalmukat javítsák, és készletüket ellenőrizhetővé tegyék, akár annak lenullázásával is. Amint a pénzügyi zavar hatása eléri a kereskedelmi körforgást, ez jelentősen ingadozó árfolyamokat, és a valuták leértékelődését eredményezi. Mindennek hatására a beszerzési ár magasabb lesz. A kereskedelmet igen súlyosan érinti mind a vásárlói költségek növekedése, mind pedig a vásárlóerő csökkenése. Ekkor a kereskedőknek minden eddiginél nagyobb szükségük van olcsó termékekre, hogy kiegyenlítsék a pénzügyi sokk hatására kialakult veszteséget. Amennyiben az alacsony árú termékek eladásának mennyisége megnövekszik egy országban vagy régióban, a kereskedelmi súrlódások kivétel nélkül felerősödnek az országok között, a válság időszakában. Ha túl sok az importált termék egy országban, az közvetlenül a protekcionizmus és a kereskedelmi korlátok felé vezet, ami a szabad és igazságos kereskedelem elvét sérti.

az előnynek az eredménye. A jelentős válságok egymást követik, ám sosem ugyanabban a formában, mivel a kapitalizmus jellemzője, hogy spirálisan fejlődik, anélkül, hogy akár kétszer ugyanazt az alakzatot venné fel. Mindegyik pénzügyi válság új és eredeti, a strukturális hátteret, az okok összefüggését és az átviteli mechanizmust illetően. Létezik egy hosszú távú, mélyen gyökerező strukturális váltás, melynek talaján a jelenlegi válság kifejlődött, és vannak rövid távú okok is.

A világgazdaság struktúrája jelentősen megváltozott a 20. század második felében. A szektorális eltolódások közül, melyek közvetlenül kapcsolódnak a válságokhoz, a legfontosabb változás a „pénzügyi mélyülés” volt, vagyis a pénzügyi szektor illetve papírgazdaság hirtelen növekedése. Ez az a része a nemzeti vagy világgazdaságnak, ahol nincs anyagi termelés, és melyet a pénz, értékpapírok, kötvények és más pénzügyi eszközök mozgása határoz meg. Az 1980-as évek óta háromszor gyorsabban nő, mint a „valós gazdaság”: ipar, mezőgazdaság, szolgáltatások, közlekedés, kommunikáció, kereskedelem. A papírgazdaság fejlődése hihetetlen növekedésre sarkallta a globális pénzügyi központokat. A középkorban az ún. városállamok emelkedtek ki, mint a kereskedelem központjai. A 20. században globális pénzügyi kereskedőközpontok bukkantak fel, melyek értékpapír és árutőzsdék, illetve privát pénzügyi intézmények formájában koncentrálnak. A század utolsó évtizedében a papírgazdaság globális központjaivá váltak. Ezen központok főszereplői többek között a pénzügyi konglomerátumok, a befektetési és kereskedelmi bankok, biztosító társaságok, és bróker házak voltak. Ezeket a központokat, mint London, New York, Hongkong, Tokió, Sanghaj, Szingapúr, Frankfurt, Párizs, Amszterdam, Genf, Dubai, stb. nem csupán a tőke szabad mozgása köti össze, de a tőzsdék összekapcsolódása révén, napi 24 órában működnek. létfontosságú szerepet játszanak a spekulációkban és a pánikjelenség gyors terjedésében is. Ezek a központok a nemzetgazdaságok számára is igen fontossá váltak. A londoni központ az Egyesült Királyság GDP-jének 15 százalékáért felelős.

Mindezek a változások hihetetlen mértékű pénzügyi innovációhoz vezettek. Különösen az olyan fejlett országokban, mint az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság, a pénzügyi szektor a vállalati profit illetve profitnövekedés tarthatatlanul nagy részét tette ki. Miközben a papírgazdaság és a reálgazdaság nemzeti és nemzetközi szinten is összekapcsolódik, a reálgazdaság – amelytől a legtöbb ember megélhetése függ - alapvető fontosságát alábecsülték. A globális növekedés, növekvő tőkeáramlás, és a hosszantartó stabilitás időszaka alatt a piaci szereplők egyre magasabb hozamokat hajszoltak anélkül, hogy helyesen mérték volna fel a kockázatokat, vagy megfelelő gondossággal jártak volna el. A papíralapú gazdaság instabilitása és volatilitása leértékelheti a valós élet gazdasági alapját, illetve, ha makro-szinten értelmezzük, a nemzeti és regionális gazdaságok gyors összeomlásához vezethet.

Egy kitűnő brit politológus-közgazdász, *Susan Strange* ezt a folyamatot „ *kaszinó kapitalizmusnak*” nevezte, Keynesre utalva. Könyvében, a *Kaszinó Kapitalizmusban* Susan Strange a nyugati pénzügyi rendszert egy hatalmas kaszinóhoz hasonlította. Csakúgy, mint a kaszinókban, „a mai, magas szintű pénzügyi világ is játéklehetőségeket kínál fel a résztvevők számára. Azonban a rulett, blackjack vagy póker helyett azokat az ügyleteket, melyekkel foglalkoznia kell – a devizaárfolyam piac és annak ingadozásai; kötvényekben, állampapírokban vagy részvényekben. Ezen piacok mindegyikén, fogadásokat köthetsz forward ügyletek által, valamint vehetsz vagy eladhatsz különböző opciókat és más rejtélyes pénzügyi konstrukciókat. Néhány játékos, elsősorban a bankok igen nagy tételekben játszanak, annak azonban meglehetősen kis résztvevők is. Vannak pénzügyi „tippadók” akik tanácsokat adnak el, és vannak a rendszerben házalók a hiszékenyek számára. Ebben a globális pénzügyi kaszinóban a nagy bankok és brókerek játsszák a krupié szerepét. Mondhatni ők a 'háznak' játszanak. Hosszú távon ők azok, akik a legjobban megélik.”

Továbbá megfigyelte, hogy a szerencsejáték általános formái, valamint a pénzügyi piacok spekulációi közti különbség abban áll, hogy míg az ember eldöntheti, hogy játszik a ruletten vagy pókeren, a „kaszinó kapitalizmus” mindenkit érint. Mindaz, ami a bankok és spekulatív befektetési alapok (hedge fund) belső rendszerében történik alkalmas arra, hogy hirtelen, előre jelezhetetlen és elkerülhetetlen következményeket generáljon az egyéni életre nézve.¹¹

Mindegyik válság hordoz magában a többi válsághoz hasonló sajátosságokat és a legtöbb esetben hasonló folyamaton mennek végig, ám mindegyiknek megvannak a speciális sajátosságai. A jelenlegi válság különlegessége nem csak annak mélységében és globális kiterjedésében mutatkozik meg, hanem a reálgazdaságra való gyors áterjedésében is. Következményei pedig a nagy gazdasági világválság óta tapasztalt legrosszabbak, és talán még szélesebb körűek lehetnek. Az Egyesült Államokban kezdődött, ahol a megelőző évek gazdasági növekedése valójában adósság-finanszírozási lázként manifesztálódott. Az adósság, vagy ahogy manapság a pénzügyi szóhasználatban szerepel a „tőkeáttétel” Európában is fontos

¹¹ Strange, S.: *Casino Capitalism*, Manchester, U.K: Manchester University Press, 1986.

szerepet töltött be. Az amerikai ingatlanbuborékot tovább duzzasztotta a globális tőkeáramlás. Az európai pénzügyi buborék magába foglalta a Kelet-Európának és Latin-Amerikának nyújtott kölcsönöket. Ezek a regionális buborékok felerősödtek, és összekapcsolódtak a globális pénzügyi rendszerrel, mely lehetővé tette a tőke áramlását világszerte. Több szakértő is megjósolta, hogy ha a világ legnagyobb gazdaságának pénzügyi szektora, melynek valutája és intézményei a magját képezik a globális pénzügyi rendszernek, egy mély válságba lép, az ezt eredményező recesszió, gyorsan terjedő és világméretű krízis lesz. A válság áterjedt a világgazdaságra is, egymást erősítő csatornákon keresztül: a hitelválság, pl. a forgótőkére felvehető hitelek elérhetőségének csökkenése, kereskedelem és befektetés, ami szintén egyre óvatosabbá tette mind a fogyasztók, mind a befektetők döntéshozatalát, ezáltal munkanélküliséget, és alacsonyabb teljesítményt és eredményezve. Mindez csökkentette a nemzetközi kereskedelem, tőke- és átutalások áramlását.

A világgazdaság, egy helytelen, lefelé irányuló körforgásba került. A pénzügyi szektor tovább gyengült. A pénzügyi szektor gyengülése pedig tovább gyengítette a reálgazdaságot. A döntéshozók lassan tanulták meg, hogy globális szinten kell egyszerre két válsággal foglalkozni: egyszer a pénzügyi szektorban, másrészt a reálgazdaságban. Ahogy a gazdasági válság átcsapott a pénzügyi szektorból a reálgazdaságba, a világ országainak kormányai, érthető módon, a rövid távú intézkedésekre koncentráltak, a károk megfékezése érdekében. Ravasz gazdaságélénkítő intézkedések, és az azonnali problémákat célzó pénzügyi kiegészítő intézkedések sok okból prioritást élveztek a döntéshozók számára.

A veszteségek államosítása a költségvetésen keresztül, nemzeti és nemzetközi szinten is széleskörű gyakorlattá vált a felhalmozódott adósságok és bankcsődök kezelésekor. A legtöbb kormánynak, legyen az konzervatív, vagy szociáldemokrata, amerikai vagy skandináv, ehhez a módszerhez kellett folyamodnia, annak érdekében, hogy elkerülje a az egész bank-, és pénzügyi szektor összeomlását, illetve a munkanélküliség további növekedését.

A válság azonnali okai és következményei mögött számos speciális tényező is jelen volt, melyek a recesszióhoz vezettek. A talajt, melyen a pénzügyi válság kifejlődött, voltaképp jelentős folyószámla egyensúlytalanságok nemzetközi hálózata jelentette, mely jól mutatta a nagyobb országokban tapasztalható befektetések és megtakarítások közti egyensúlytalanságot, ami 2000 után jelentős növekedésnek indult.

Túlzott bizalom alakult ki a pénzügyi szektor erősségét illetően. Mindenekelőtt a túlzott tőkeáttétel egy olyan időszakot követően következett be, amikor átfogó konszenzus alakult ki a Bázeli folyamat által arról, hogy mekkora a szükséges és megfelelő mértékű tőke a bank szektor intézményeit tekintve. Továbbá a nagy pénzügyi intézmények kifinomult pénzügyi kockázat-menedzsment képességeit is túlbecsülték ebben az időszakban, melyre a pénzügyi rendszer megszokottnál nagyobb mértékű növekedése volt jellemző, mind a terjedelemben mind a kifinomultság tekintetében. Számos országban, főként az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban, a pénzügyi dereguláció az intézmények komplexitásának növekedéséhez is vezetett. A pénzügyi konglomerátumok elkezdtek kiterjeszteni működésüket gyakorlatilag minden pénzügyi funkcióra egyetlen rendszeren belül: banktevékenység, biztosítás, eszköz-kezelés, saját számlás kereskedelem, befektetési bankügylet, brókerkedés és hasonlók. A pénzügyi piacok relatív stabilitása, ami az alacsony költségét és az enyhe gazdasági növekedést illeti, a kockázatok igen jelentős alulbecsléséhez vezetett. A kölcsönformák gyengültek, míg a tőkeáttétel nőtt. A tőkeáttétel mértékének növekedése kiélezte a pénzügyi intézmények likviditási kockázatnak való kiszolgáltatottságát, mivel a pénzügyi alapok egyre inkább függttek a nagykereskedelmi piacoktól, és ezek az alapok igen rövid lejáratúakká váltak. A helyzetet súlyosbította az innovációk és kockázatos ügyletek elterjedése. Az új, komplex pénzügyi termékek elkendőzték a kockázatot, és súlyos félrearázashoz vezettek. A század első évtizedében az értékpapírosított hitelek közvetítése és az azokhoz kapcsolódó derivatívák sose látott gyorsasággal nőttek. Egyes térségekben a hitelbuborékok jelentős méretűre duzzadtak, és olyan gyorsan kezdtek kidurranni, ahogy a pénzügyi nyugtalanság kialakult. A Lehman Brothers összeomlása a következménye és egyben egy újabb forrása is lett a nyugtalanságnak, hatalmas pánikot keltve és ezzel súlyosbítva a pénzügyi piacokba vetett bizalom rohamos csökkenését. Ugyanakkor nem ez volt az egyedüli kedvezőtlen kapocs a pénzügyi és reálgazdasági tevékenységek között, ami a pénzügyi válságot kiterjesztette a reálgazdaságra is. Természetesen korlátozták a különböző alapok átáramlását a pénzügyi rendszerből a reálgazdaságba, de többé-kevésbé különálló problémák merültek fel a reálgazdaságban is: a jelentős iparágakban gyorsan növekvő plusz kapacitás.

A válság létrehozott vagy tovább súlyosbított, komoly, széleskörű és egyelőre különválasztható hatásokat világszerte. A negatív hatások, melyeket világszerte több állam is bejelentett, és melyek országoként, régióként, fejlettségi szintenként és súlyosság szerint változtak, a következők voltak:

- A munkanélküliség, szegénység és éhezés gyors növekedése
- A növekedés lelassulása, gazdasági összeszűkülés

- Negatív hatások a kereskedelmi mérleget és fizetési egyenleget illetően
- A közvetlen külföldi beruházások csökkenése
- Az árfolyamok jelentős és ingadozó mozgása
- A költségvetési hiány növekedése, az adóbevételek csökkenése és a fiskális politika mozgásterének beszűkülése
 - A nemzetközi kereskedelem csökkenése
 - A nyersanyagárak ingadozása és csökkenése
 - A fejlődő országokba történő hazautalások csökkenése
 - A turizmusból származó bevételek jelentős csökkenése
 - A magántőke beáramlás visszafordulása
 - Korlátozott hitelhozáférés és kereskedelem-finanszírozás
 - A pénzügyi szervezetekbe fektetett bizalom csökkenése
 - A szociális háló és szociális szolgáltatások – mint az egészségügy és oktatás – biztosítási igényének csökkenése
 - Növekvő csecsemő és anyai halandóság
 - Az ingatlanpiac összeomlása

*Különböző nemzetközi szervezetek és tudományos kutatószámok becslést készítettek a válságnak tulajdonítható globális károkról.*¹² Bár a válság teljes költségének megállapítása évekbe telik, a GDP csökkenés és közvetlen veszteségek miatt, de az már világos, hogy a világgazdaság hatalmas károkat szenvedett el.¹³ A tőke és ingatlanulajdon tekintetében 28,8 trillió dollár veszteség érte a világot 2008-ban és 2009 első felében. Ennek egy részét sikerült visszapótolni. 2009 második felében a pénzügyi válságkezelés 11,9 trillió dollár körül mozgott. Ez az összeg magába foglalja a bankoknak adott tőkeinjekciót, hogy megóvják őket az összeomlástól, a “káros eszközök felitását”, illetve a központi bankoktól kapott adósság és likviditástámogató garanciákat. Ez a világ éves gazdasági teljesítményének közel 20%-t teszi ki. Ez a pénzmennyiség 10,2 trillió dollár értékig a fejlett országokból származik, míg 1,7 trillió mértékben a fejlődő országokból, melynek nagy része a központi bankoktól származó, pénzügyi szektort segítő likviditási támogatásban jelenik meg. A G20-t alkotó országok összesített költségvetési hiányát 2009-ben a GDP 10, 2%-ra becsülték, mely a legnagyobb mértékű II. Világháború óta. A legnagyobb deficittel az Egyesült Államoknak kell szembenéznie, mely a GDP 13,5%-t teszi ki. A nemzetközi tőkeáramlás több mint 80 %-kal csökkent. A kormányok meghozták a megfelelő intézkedéseket, hogy megmentsék a bankokat és a nagyobb vállalatokat, ám nem vették figyelembe a hosszú távú veszélyeket és feladatokat. Ennek eredményeként az adófizetőknek kétszer kell fizetniük, egyszer a kiegészítés miatt, majd az adósság miatt, és szembe kell nézniük a társadalmi és szociális szolgáltatások megnyirbálásával.

A válság költségei és következményei mögött egy különösen fontos hosszú távú probléma is áll, a „munkanélküliségi válság”, hosszú távú munkalehetőség nélküli növekedéssel. Több mint 40 millió ember veszítette el állását. Legtöbbjük munkanélkülivé vált, egy részük azonban átmeneti állást kapott. Talán ez a legsúlyosabb társadalmi következménye a válságnak, mely súlyosbítja a szegénységet és egyenlőtlenéget. Azok a „hivatalos” állítások, melyek szerint a válság már elmúlt a legjelentősebb országokban, a szó szoros értelmében megalapozott lehet, amennyiben a GDP növekedést vesszük alapul. A döntő kérdés a következő: a világgazdaságban fogja-e a válságot egy gazdaságilag gyenge, többé kevésbé stagnáló időszak követni, melyet munkalehetőség nélküli növekedés, nagy és állandó munkanélküliség, lassú fejlődés jellemez a fogyasztói keresletet tekintve? Az ILO becslései szerint még mindig milliányi állás van veszélyben, és a válságot megelőző munkanélküliségi szint 2015 előtt nem fog helyreállni.¹⁴

¹² IMF és ILO

¹³ A pénzügyi válság elhúzódó termelési veszteségeket okozott a fejlett országok számára – még a növekedés visszaállása ellenére is. A pénzügyi válságok különösen súlyos hatást gyakorolt a GDP-re – ahogy az 1930-as nagy gazdasági világválság és az 1990-es japán stagnálás is ezt mutatja. A recesszió idején a befektetések visszaesnek, és velük együtt a jövőbeli termelékenység is. Az IMF 88 bankválságot vizsgált, fejlett, fejlődő és feltörekvő államokban, és kimutatta, hogy a válság előtti állapothoz képest átlagosan 10%-kal csökkent az egy főre jutó termelékenység. És a veszteséget még hét évvel a válságok után sem tudták pótolni. Igen kevés esetben volt képest a termelékenység annyira felgyorsulni, hogy a válság után, a GDP gyorsan visszatérjen a válság előtti szintjére. (IMF’s 2009 *World Economic Outlook részletes magyarázattal szolgál az okokat illetően*)

¹⁴ The World of the Work Report, 2009: The Global Job Crisis and Beyond pp 12-28. ILO Geneva, 2009.

A globalizáció kilátásai a válság utáni világban

Az sem világos, hogy a jelenlegi válságról levont következmények milyen mértékben fogják megváltoztatni a globális rendszer, illetve a világgazdaság működését, különös tekintettel a pénzügyi rendszerre. Az erre a fontos kérdésre adott válasz elsősorban a legfontosabb államok politikai döntéshozatalától függ, másrészt pedig a multilaterális együttműködésen, s főként a nemzeti politikák összehangolásán. Az egyik fontos tényező, ami megakadályozhatja a nemzetközi harmonizációra tett erőfeszítéseket, a nemzetgazdaságok nagyobb nemzetközi versenyképességért folytatott harca. Ahogy a világgazdaság súlypontja áthelyeződött nyugatról keletre, Ázsia vált a legtöbb iparág elsősorú alapjává. A keletről és délről származó új transznacionális szereplők növekvő szerepe megváltoztatta a globális értéklánc és globális verseny jellemvonásait. A másik problémát az össze nem kapcsolódó kereskedelmi folyamatok, a tőke mozgások, a befelé és kifelé áramló FDI, a technológiai áramlások és nemzetközi migráció szabályozásának nehézségei alkotják. Egy adott terület szabályozása ellentétes hatást gyakorolhat a rendszer egészére. A 21. század világválsága bebizonyította, hogy a nemzeti politikákat gyakran annullálhatják a globális folyamatok és tranzakciók, melyek felett a kormányoknak igen kevés, vagy semmi ellenőrzésük nincs.

Több elemző azt jósolta, hogy a válság aláássa a globalizációs folyamatot, és csakúgy mint 1933 után, a protekcionizmus lesz az irányadó trend. A válság eddig még nem „siklatta ki” a globalizációt. Néhány protekcionista intézkedést bevezettek bizonyos országokban. A WTO szerint ez mindössze a világkereskedelem egy százalékát érintette. A nemzetpolitikák ráébredtek, hogy a globalizációs folyamat alternatívái, mint a gazdasági dezintegráció, az új nacionalizmus, a versenyképes regionalizmus, és az új konfliktusok, jelentősebb veszélyt jelentenek minden országnak, főként a kisebb és sérülékenyebb államoknak. A szereplők közül, különösen azok akik a viszonylag liberális világgazdaság fenntartásában érdekeltek, a transznacionális szervezetek játszották a főszerepet. Az ő alapvető érdekeik erősen kötik őket egy nyitott, liberális világgazdasági rendszerhez. A kereskedelem és pénzügyi folyamatok általános liberalizációja, a pénzügyi globalizáció, együtt a telekommunikáció és információs folyamatok általi világméretű összefonódással, nélkülözhetetlen a működésükhöz. A válság számukra is igen jelentős kihívást jelentett. Ezek közül a globálisan integrált vállalatok közül a nemzetközi pénzügyi konglomerátumok voltak az első, melyeket a válság próbára tett. A legtöbb ezen transznacionális pénzügyi intézmények közül hirtelen, nagyon nehéz helyzetbe került és kormányzati segítséget kellett keresnie. Néhány esetben a kormányok együttműködő választ adtak – az önálló kormányoknak segíteniük kellett a nemzetközi intézményeket a banktevékenységeket és a biztosítást illetően. A közösségi források szintén szükségessé váltak számos nemzetközi cég számára az autógyártás, és néhány más iparág területén. A transznacionális társaságok jelentősége, mint globális szereplők, végső soron megmarad és még nőhet is a válság utáni időszakban, versenyképességi erősségüknek köszönhetően, mely a pénzügyi, technológiai, szervezeti és menedzseri képességeiken alapszik. Ugyanakkor a változások ellenére a válság felgyorsult ebben a „klubban” is. A TNC-k, Kínán, Indián, Oroszországon és Brazilián keresztül felhasználták lehetőségeiket, hogy világszerte növeljék működésüket.

A multilaterális együttműködés növekvő hatékonysága talán a legfontosabb feltétele a válság utáni világ globalizációjának fenntartásához. Ahogy a világ a globális összekapcsolódások egy egyre bizonytalanabb szakaszába ért, a kölcsönös sebezhetőségekkel, a világválság egy jelentős kihívássá vált az intézmények mindegyike számára a multilaterális kooperáció megvalósítására. Négy olyan jelentős téma van, melyeket mind a nemzeti keretrendszernek, mind a multilaterális kooperáció rendszerének meg kell céloznia:

- a globális társadalmi és politikai kihívások megfelelő kezelése, annak érdekében, hogy elkerülhetőek legyenek a nemzetközi konfliktusok;
- azon csatornák fenntartása (kereskedelem, tőkeáramlás, információáramlás, közlekedés, turizmus, stb.), melyek összekapcsolják a nemzetgazdaságokat, a fogyasztást, befektetéseket, fejlesztéseket, és a növekedés egyéb forrásait;
- a pénzügyi szektor stabilizálása és megfelelő szabályozása, beleértve a nemzeti és globális intézkedéseket is;
- a szegénység csökkentése és a foglalkoztatás elősegítése egy globálisan versenyképes környezetben.

A világméretű problémák jelenléte és növekvő fontossága egy másik tényezője a globális együttműködés és közös cselekvés szükségességének. A rendszer fenntarthatósága egyre inkább az országok azon képességeitől függ, melyek a világ összefogására irányulnak a globális kormányzás formai és szerkezeti segítségével. A gazdasági világválság felgyorsította a globális gazdasági és politikai hatalom átalakulását és

újraelosztását. Ugyanakkor ebben a szakaszban nem lehet végső megállapítást tenni a hosszú távú következményekről. A globális és átfogó biztonság fenntartása és erősítése természetesen továbbra is alapvető fontossággal bír a jövő multilaterális együttműködésében. A válság bebizonyította, hogy a világgazdaság biztonságának a legfontosabb összetevőnek kellene lennie.

AG20 átszervezése, kiterjedése és központi szerepe a globális kormányzási folyamatban talán a legfontosabb „innováció” volt, - mint a válság következménye - a 21. század multilaterális együttműködésének szervezeti keretrendszerében. Egy fontos ám nyitott kérdés, hogy ez a szervezeti újítás a globális kormányzás egy új korszakának kezdetét jelenti e vagy sem? A G20 legfontosabb kezdeményezései között szerepelt az IMF új szerepe és növekvő lehetőségei, valamint bizonyos nemzeti válsághelyrehozó intézkedések összehangolása. Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy a vezető állami szereplőknek nincs átfogó képük, erős elkötelezettségük, és pénzügyi eszközeik, hogy a kezdeményezéseket megvalósítsák, és viseljék a változások bevezetésének felelősségét, melyek kezelhetnék és csökkenthetnék a fő forrásait azoknak a globális kockázatoknak, melyek felelősek a válságért. Két olyan nagyon fontos terület van, mely sürgős intézkedést igényel. Az egyik ezek közül egy hatékony, rugalmas globális szabályozó rendszer kialakítása a pénzügyi szektorban.

A másik terület a *globális munkanélküliségi válság kezelése, mely kulcsfontosságú forrása a szociális problémáknak és a szegénységnek*. A gazdasági növekedés, mely sok országban több évtizeden keresztül folyt, a pénzügyi és gazdasági válságot megelőzően, nem hozott létre olyan munkalehetőségeket, melyek összhangban lettek volna a munkaképes korosztály világviszonylatban is gyorsan megnövekedett létszámával. A válság tovább súlyosbította ezt a helyzetet. Becslések szerint 2008-ban hozzávetőlegesen 633 millió dolgozó (21,2 %-a a világ összes munkavállalójának) élt családjával kevesebb mint 1,25 dollár/fő napi jövedelemből. A pénzügyi és gazdasági válság eredményeként a 2009-es becslés szerint ez a szám 215 millióval emelkedett, beleértve 100 millió dél-ázsiai, és 28 millió szub-szaharai afrikai munkavállalót. Ez további 7 %-os növekedést jelent. Több mint 300 millió új munkahely kell a következő öt évben ahhoz, hogy visszatérjünk a válság előtti munkanélküliségi szintre.¹⁵

Következtetésként: A globális kilábalás még egy korai szakaszában tart. Lassan megy végbe és talán egyenlőtlen is marad. A világgazdaság növekedett, de a munkanélküliség és a többlet kapacitás szintje magas maradt és a kereslet növekedése éveken keresztül enyhe maradhat a fejlett országokban. A világkeresletet még mindig a feltörekvő piacok húzzák, az adósságprobléma továbbra is a globális félelem forrása. Számos ország mély bizonytalanságba került. A nyomorúság és viszontagság rengeteg ember számára megnövekedett mindenhol. A 21. század második évtizedének elején a válság hosszú távú hatásai még mindig nem világosak. A világ talán még mindig nélkülözi a multilaterális rendszer radikális fejlődéséhez szükséges lehetőségeket, a rendszer tehetetlensége miatt, beleértve a befolyással rendelkező, főbb „szereplők” eltérő érdekeit. A világválság még sürgetőbbé tette a multilaterális együttműködés új útvonalainak kiválasztását. Felfedte azokat az új kockázati tényezőket, valamint a hosszú távú globális stagnálás azon veszélyeit, melyek protekcionizmushoz és kereskedelmi háborúkhöz vezetnek. Ugyanakkor egy új értelmiségi összhangot is létrehozott, mely a közös cselekvést szorgalmazza. Ennek az egyetértésnek a gyakorlati átültetése azonban nem csupán az országok közösségi akaratától, kapacitásától és elkötelezettségétől függ. Új, hatékonyabb eszközök szükségesek a főszereplők érdekeinek jobb összehangolásához. A társadalomtudósok és főként a közgazdászok szerepe és felelőssége nagyon fontos ebben a szakaszban, nem csupán a jobb megértés elősegítése miatt, de a válság utáni világ gazdasági, politikai és szociális problémáinak komplex kezelése végett is, melyben a demokratikus, és cselekvés orientált megoldások dominálnak.

Fordította Szigethy Kata

IRODALOM

- Aizenman, J. 2009a. *Financial crisis and the paradox of under- and over-regulation*, NBER Working Paper No. 15018.
- . 2009b. *On the paradox of prudential regulations in the globalized economy: International reserves and the crisis: a reassessment*, NBER Working Paper No. 14779.
- Amess, K.; Wright, M. 2007a. “*Barbarians at the gate? leveraged buyouts, private equity and jobs*”, in *International Journal of the Economics of Business*.— 2007b.

¹⁵ Report of the UNSG to the Global Summit in Sep. 2010.

- Anonymous. 2009. Report of the commission of experts of the President of the UN General Assembly on reforms of the international monetary and financial system, Preparation for the UN Conference on the World Financial and Economic Crisis and its Impact on Development.
- Barbera, R. 2009. *The cost of capitalism: Understanding market mayhem and stabilizing our economic future*, McGraw Hill Professional, New York, USA.
- Bernanke, B. 2009. “*The crisis and the policy response*”, speech, London School of Economics.
- Blanchard, O. 2009. “*Cracks in the system*”, in Finance & Development, Vol. 45, No. 4, International Monetary Fund.
- Buiter, W. 2008a. Central banks and financial crises, paper presented at the Federal Reserve Bank of Kansas City Symposium on Maintaining Stability in a Changing Financial System.
- Cuomo, A.M. 2008. “*No rhyme or reason: The ‘heads I win, tails you lose’ bank bonus culture*” (New York State Attorney General’s Office).
- Diamond, D.W.; Rajan, R. 2009. The credit crisis: Conjectures about causes and remedies, NBER Working Paper No. 14739.
- Eichengreen, B. et al. 2009. How the subprime crisis went global: Evidence from bank credit default swap spreads, NBER Working Paper No. 14904.
- Gozzi, J.C.; Levine, R.; Schmukler, S.L. 2009. Patterns of international capital raisings, NBER Working Paper No. 14961.
- Kashyap, A.K.; Rajan, R.G.; Stein, J.C. 2008. Rethinking capital regulation, Federal Reserve Bank of Kansas City Symposium on Maintaining Stability in a Changing Financial System.
- Krugman, P. 2009. “How did economists get it so wrong?”, in *The New York Times*.
- Krugman, P. 2009. “*The return of depression economics and the crisis of 2008*” (New York, W.W. Norton).
- MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2010: A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások. (Institute for World Economics of HAS: The Global Crisis, effects, responses in economic policies and perspectives. Budapest)
- Palley, T. 2009. Financialization: What it is and why it matters, *IMK Working Paper*.
- Philippon, T. 2007. Why has the U.S. financial sector grown so much? The role of corporate finance, *NBER Working Paper* No. 13405, revised Jan. 2008.
- Rodrik, D. 2009. *Now’s the time to sing the praises of financial innovation*, available: http://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/
- Simai, M. 2001, *The Age of Global Transformations: The Human Dimensions*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Stiglitz, J. 2009. Testimony before the congressional oversight panel: Regulatory reform hearing, available at: cop.senate.gov/documents/testimony-011409-stiglitz.pdf [8 Nov. 2009].
- Taylor, J.B. 2009. The financial crisis and the policy responses: an empirical analysis of what went wrong, NBER Working Paper No. 14631.
- Turner, L.A. 2009. The financial crisis and the future of financial regulation, transcript of the Economist’s Inaugural City Lecture, delivered 21 Jan. 2009.
- Turner, P. 2008. *Financial globalisation and emerging market capital flows* (Basel, Switzerland, Bank for International Settlements).
- World Bank, 2008, Lessons from World Bank Research on financial crises. Policy Research Working Paper No. 4779 (Washington DC)
- World Investment Report, 2010 UNCTAD Geneva.
- World of work report, 2009. The global jobs crisis ILO, Geneva
- Xinhua News. 2009. “20 million jobless migrant workers return home” Available at <http://news.xinhuanet.com/English/2009-02/02/>

*

www.southeast-europe.org
dke@southeast-europe.org

© DKE 2010.